

Petr Charvát

ZROD
ČESKÉHO
STÁTU 568–1055

VYŠEHRAĐ

HISTORICA

H

■ **PETR CHARVÁT**
ZROD ČESKÉHO STÁTU

Petr Charvát

**ZROD
ČESKÉHO
STÁTU 568–1055**

VYŠEHRA D

PRAHA

2007

HISTORICA

© Petr Charvát, 2007

ISBN 978-80-7021-845-7

■ OBSAH

Předmluva . . . 11

SEDMÉ STOLETÍ: Před branami Evropy . . . 15

BOHEMI . . . 19

BOHEMI a římská armáda . . . 21

BOHEMI a obyvatelstvo českých zemí . . . 23

BOHEMI a pověst o původu Čechů . . . 26

BOHEMI a jejich další osudy . . . 30

A proč nepochodovali dál do Středomoří? . . . 37

Pryč z tisícových měst: odchody

z pozdně antické civilizace k „barbarům“ . . . 40

Avaři a ti ostatní . . . 40

Samo a co o něm víme . . . 48

Co s těmito údaji počít? . . . 50

Samo a dálkový obchod českých zemí v sedmém století . . . 53

Kde ležela Samova říše? . . . 59

Další osudy Samovy říše . . . 60

Náboženství předků . . . 64

Pokusy o první křesťanské misie . . . 66

 Svatý Martin z Bragy v Portugalsku a Slované . . . 66

 Svatý Kolumban . . . 70

 Svatý Amandus a jeho misie ke Slovanům . . . 73

OSMÉ STOLETÍ: Tady jsme doma . . .	73
Situace v oblasti dálkového obchodu . . .	82
Sogdijci . . .	86
Frísové . . .	87
Langobardi v Čechách osmého století? . . .	90
Pozvolný, ale viditelný vývoj v oblasti společenské . . .	92
Politická symbolika koňmo bojujících elit . . .	99
Další příchozí: Jsme už všichni? . . .	100
Konec avarského chanátu . . .	103
Víra otců? . . .	107
Artá Viráz a Mihr . . .	107
Křesťanství . . .	114

DEVÁTÉ STOLETÍ: Odtud až na věčnost? . . .	117
Češi, Moravané a dálkový obchod se zeměmi Evropy, Asie i Afriky . . .	117
Morava devátého století a dálné končiny . . .	119
A co Čechy? . . .	124
Společenská situace českých zemí . . .	129
Znovu BOHEMI . . .	130
Praha, Pražané a Pražsko . . .	133
Česká společnost devátého století: krize, rozpad, kolaps . . .	134
Znovu Praha: žár a kámen, Mihr a kníže . . .	136
Svatyně a stolec . . .	140
Lze pro tato tvrzení nalézt přesvědčivé argumenty? . . .	142
Podobnosti u nás... . . .	145
...a za našimi hranicemi . . .	148
Takže... . . .	149
Česká společnost devátého století – několik poznámek . . .	151
Dědici, klany, rody? . . .	153
Vznešení a mocní . . .	154
Češky a Moravanky . . .	154
Moravské nevěsty přemyslovských dvořanů? . . .	157
Víra mocných . . .	159
Nástup ekumenického křesťanství . . .	164

„DLOUHÉ“ DESÁTÉ STOLETÍ: Zpátky už nemůžeme . . .	167
Spytihněv I. . . .	167
Český dálkový obchod v desátém století . . .	172
Vratislav I. . . .	178
Ludmila, Drahomíra, Václav . . .	179
Vražda? . . .	185
Boleslav I. „Ukrutný“ . . .	187
České země na mezinárodní scéně . . .	191
Ibráhím ibn Ja'kúb . . .	195
Založení biskupství . . .	199
Boleslav II. „Pobožný“ . . .	204
Kněžna Emma – italská princezna, francouzská královna, česká kněžna . . .	207
Očistná krize na přelomu tisíciletí . . .	215
Boleslav III. Ryšavý a Jaromír . . .	219
Oldřich . . .	222
Břetislav I., aneb českého státu akt konstitutivní . . .	224
Hvězdná hodina raného českého státu . . .	226
Epilog . . .	229
A na závěr... . . .	231
Poznámky . . .	235
Prameny a literatura k dalšímu studiu . . .	240
Rejstřík . . .	252

■ PŘEDMLUVA

Milí čtenáři, dostáváte do rukou dílo nezcela obvyklé. Vznik státu a státnosti je výzkumným tématem, jímž se zabývám celý život, jakkoli poněkud jinde; má hlavní pozornost platí starověkému Orientu, a mým vlastním oborem je vznik státu a státnosti na počátcích dějin klínopisné oblasti jihozápadní Asie.

Krev přirozeně není voda a při bádání o zrodu a ustalování státu v jedné z nejstarších civilizací světa mne neustále napadala srovnávání s počátky středověkých dějin Čech a jejich svéráznými rysy. Před jistou dobu mne dokonce začal démon pokušitel svádět k tomu, abych se vyslovil i k této otázce, po vzoru Martina Bubera, který pravil: „Když už člověk něco vymyslel, má mít odvahu to říci nahlas.“

V této chvíli se zjevili na scéně jako *dii ex machina* pánové Břetislav Daněk a Filip Outrata, redaktoři nakladatelství Vyšehrad. Po zdárné spolupráci, v níž jsme spolu před dvěma lety dovedli až do konce mou knihu o knížeti Boleslavovi II., jsem byl nakloněn naslouchat jejich hlasům bedlivě. Byli to právě oni, kdo se mne přímo a bez okolků otázali, zda bych chtěl napsat knihu o počátcích českého státu. Váhal jsem jen chvíli; v mé mysli začala nabírat obrysů myšlenka, že jednou přece musí přijít chvíle, kde bude třeba se rozhodnout. Ostatní už znáte: pokušení bylo příliš veliké, než abych mu byl schopen podlehnout. Výsledek Vám

opět překládám s nadějí, že četba této knihy nebude pro Vás, vážení čtenáři, představovat čas promarněný a ztracený.

Dovolím si předeslat jednu poznámku hned na úvod. Hovořím zde vskutku výhradně o zrodu státu českého. Morava, jakkoli jest mi milá a jakkoli mi darovala mnoho znamenitých přátel, poskytuje v mé perspektivě oblast pro srovnávání a případné informační osvětlení, avšak nikoli primární zdroj mé pozornosti. Zrod státu moravského, který měl pro české země takový význam, zajisté osvětlí bádání domácí, moravské. Jsem jist, že má k tomu dostatek materiálu i metodické zběhlosti.

U díla tohoto druhu, které vzniká po desetiletí náhodné a ne-soustředěné pozornosti, když se autor pojednou rozhodne scelit svá dosud rozptýlená bádání do jednoho pojednání, bývá dosti obtížné určit původ jednotlivých myšlenek a nápadů, na nichž představované výsledky stojí. Bude proto užitečné vzdát čest všem, kdož podstatně obohatili můj odborný vývoj za uplynulá desetiletí a s největší pravděpodobností tak přispěli ke zrodu této knihy.

Většinu své odborné práce jsem vykonal ve dvou ústavech Československé akademie věd a poté Akademie věd České republiky, Archeologickém a Orientálním. Díkem největším jsem zavázán svým učitelům a mistrům v Archeologickém ústavu, Zdeňku Smetánkovi a Miroslavu Richterovi. Bylo mi vždy potěšením naslouchat svým učeným přátelům a kolegům Martinu Tomáškoví, Janu Frolíkoví, Ivě Boháčové, Nadě Profantové a Kateřině Tomkové.

V Orientálním ústavu vděčím za mnohé podněty a impulsy Jiřímu Proseckému, Blahoslavu Hruškovi a Janu Filipskému. Za technickou pomoc při přípravě rukopisu této knihy jsem zavázán své učené přítelkyni a kolegyni L'ubici Obuchové.

Nelze tu zapomenout ani na mou *alma mater*, Karlovu univerzitu v Praze a zejména její Ústav pravěku a rané doby dějinné, k jehož studentům náležím. Sotva lze vyjádřit úctu a vděčnost, kterou cítím ke svému učiteli a mistru Jiřímu Slámovi a ke svému milému příteli a soupevníku Janu Klápštěmu.

Mnohému jsem se naučil od svých dlouholetých přátel a kolegů historiků, ať již pracovali a pracují v akademickém Historickém ústavu či v nově zřízeném Centru medievistických studií Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy. Děkuji za to Petru Sommerovi, Františku Šmahelovi, Dušanu Třeštíkovi i Josefu Žemličkovi.

Obohacením mi vždy byly přátelské kontakty s univerzitou brněnskou, zvláště s milými kolegy Vladimírem Podborským, Zdeňkem Měřínským, Jiřím Macháčkem a Innou Mateiciucovou.

Samozřejmě je třeba ocenit i poučení a podporu, jíž se mi dostalo mimo hranice této země. Jsem zavázán za přátelskou podporu a pomoc znalci raného středověku Francie Patricku Périnovi i badateli o dějinách islámského Španělska, Gabrielu Martinezovi.

Cenné rady a pomoc mi poskytl profesor Touraj Daryae z Kalifornie State University ve Fullertonu, California, USA. Vyjadřuji mu zde za to svůj dík.

Tento text by nemohl vzniknout bez výzkumu, který jsem mohl konat díky velkomyšlné podpoře několika podpůrných institucí. V letech 2003–2004 jsem pobýval ve Filadelfii jako stipendista pražské pobočky Nadace J. W. Fulbrighta (číslo grantu 2003-28-02). V roce 2005 mi svou podporu laskavě udělila American Philosophical Society ve Filadelfii ve státě Pennsylvánie, USA (číslo grantu Franklin 2005), jakož i Grantová agentura Akademie věd ČR (číslo grantu A8021401). Za poskytnutou podporu těmto mecenášům srdečně děkuji.

Naprostu nelze vyjádřit závazky vděčnosti, které mne pojí k členům mé rodiny. Za velkorysou pomoc a podporu i za četné podněty a neocenitelné zkušenosti vděčím své choti, Kateřině Charvátové, svým synům Janu a Ondřejovi a svým snachám Evě a Lence. Děkuji jim všem a omlouvám se, pokud mé vlastní zaujetí tématem přehlušilo důležitá sdělení, která mi chtěli učinit.

V Praze a v Plzni v červnu roku 2006

SEDMÉ STOLETÍ:

Před branami Evropy

Look, you have cast out Love!
What Gods are these
You bid me please?
The Three in One, the One in Three? Not so!
To my own gods I go.
It may be they shall give me greater ease
Than your cold Christ and tangled Trinities.

V zásadě si přejeme, aby obyvatelstvo, které pokládáme za své předchůdce, ale i za své předky, sídlilo v naší domovině odjakživa. Takový předpoklad je současně splnitelný i nesplnitelný. Víme, že masa evropského obyvatelstva se objemově příliš neměnila nejpozději od pravěku. Současně nelze ale vyvrátit poznatek, že náš kontinent přijímal v průběhu svých dějin neustále sice nevelké, ale velmi výrazné a profilující „vstříky“ skupin příchozích odjinud. Rozhodující vliv přitom nehrají struktury biologického příbuzenství a už vůbec ne obecně sdílený genofond, který ostatně, pokud je příliš dlouho uzavřen a bez osvěžujících vstupů, chřadne, vadne, řídne a stává se snadno napadnutelným příživníky. Velké a zdánlivě stejnorodé kultury se při podrobném výzkumu vždy ukáží jako nesmírně různorodé co do vnitřního, biologického ustrojení. Rozhodující vliv zde připadá sdíleným tradicím a obecnému povědomí sounáležitosti. Připomeňme si ostatně, jak definuje etnické společenství – tedy chcete-li, národ – moderní věda¹. Používá k tomu těchto pěti kritérií: a) společného jména, b) sdíleného mýtu o společném původu, c) sdíleného vědomí společně žité historické zkušenosti, d) společného území a e) sdíleného profilu svérázné, osobité a jinde se nevyskytující kultury. V definici etnicity – tedy odpovědi na otázku, kým jsme, kým nejsme a kým chceme být – hrají hlavní roli faktory nebiologické. Učiníme dobře, uvědomíme-li si to zřetelně.

Co to je Slovanstvo a slovanství, o tom se vedou spory již po dlouhá staletí. Všichni víme instinktivně, co máme na mysli, když o slovanství mluvíme. Přesto se tento pojem vymyká jakékoli uchopitelné definici. Slovanstvo nelze určit prostředky fyzické antropologie, zeměpisným určením, hmotnými rysy životního prostředí, společenskou strukturou či pojetky duchovními. Jediné, co nám tak zůstává jako nevýratná jistota, je jazyk. Slovanstvo je tedy společenství, které od podrobněji nezjištěné doby – snad již od temných věků před počátkem křesťanského letopočtu, jistěji od prvního století naší éry a s určitostí od 4. století téhož věku – sdílelo společný jazyk, náležející východní větvi indoevropského jazykového svazu².

Vypůjčíme si ostatně při této příležitosti terminologii klasické filozofie. Někdy od 4. století našeho letopočtu se Slovanstvo rozlévá po širých pláních i hornatinách evropského východu jako aristotelovská látka, základní stavební a skladebný prvek lidského universa. Avšak všude, kam slovansky hovořící skupiny přijdou, přijímají jako tato zprvu beztvará látka podle místa a dané společenské situace odlišné konkrétní formy, které, pokud je samy nevytvářejí, přejímají od obyvatelstva, se kterým se ve svých nových domovinách setkávají. Tak se slovanská společnost již od samého počátku vyznačuje překvapující mnohotvárností, pružností, přizpůsobivostí a schopností reagovat na podněty z hostitelského prostředí a využít jich ke svému prospěchu.

O tom, kde Slované vznikli jako jednotná pospolitost a odkud se tedy rozšířili do svých současných sídel, panují v naší době dvě základní teorie. Obě se opírají o pozorování ověřené v řadě zemí světa, že totiž v krajině osídlené lidmi bývá zpravidla vůbec nejstarší jmenná soustava vodních toků, a to těch hlavních. Právě podél vodních toků docházelo totiž v dávných dobách nejčastěji k příchodům nových etnických skupin, a právě tam se nováčci nejspíše doslýchali od starousedlíků jména řek a potoků, které jako osy a životodárné proudy často určovaly hlavní podmínky lidských skupin na jejich březích usedlých.

Nejstarší soustavu slovanských pojmenování vodních toků zachytili jazykovědci na severovýchod od vnějšího úpatí karpatského horského pásma, v oblasti dnešního Běloruska, obecně vzato v kraji známých pripeťských bažin. Z toho usoudili, že právě zde se nacházela pravlast Slovanů a odtud že se rozšířili do svých dnešních domovů³.

Proti tomu vznesl ovšem námitku ruský lingvista Oleg Trubačev. Poslechněme si ji, neboť zní zcela logicky: jestliže někde nějaká lidská skupina pojmenovává svým jazykem řeky, pak ovšem přichází na dané území již hotová, dotvořená a vyzrálá, s vlastní řečí. Na Pripjati musíme tedy očekávat již konsolidovanou slovanickou jazykovou pospolitost, a předpoklad, že by nutně právě v tomto kraji muselo Slovanstvo vzniknout, tak není nikterak logicky nevyhnutelný. Trubačev naproti tomu poukazuje na zprávy antických autorů, které naznačují přítomnost prvních Slovanů v širokém pásu kdesi ve středním a dolním Podunají, dejme tomu od jižního Maďarska přes Srbsko směrem do rumunsko-bulharského Podunají a nejspíše až do severního Černomoří⁴.

Takové vymezení by mělo velkou výhodu v tom, že by nám napomohlo vysvětlit povahu výpůjček z cizích jazyků v nejstarší slované slovní zásobě. Podle zjištění jazykovědců obsahuje totiž již nejstarší rekonstruovatelný stupeň slovanštiny výpůjčky především z jazyků baltické skupiny (jaké dnes zastupují litevština a lotyšština), ale i z keltštiny, jazyků germánských, především gótštiny, a rovněž z řečí íránského původu, jimiž hovořily kočovné skupiny obývající široký stepní pás, táhnoucí se od Černomoří až do vyprahlých pustin střední, nebo vnitřní Asie, až kamsi po hranice dnešního Mongolska a Číny. Pokud bychom měli tyto výpůjčky pokládat za doklady o tom, s kým nejdávnější Slované sousedili, bylo by logičtější předpokládat vznik Slovanstva kdesi v oblasti spíše jižní, kde by přicházeli do přímého kontaktu právě s oněmi íránsky hovořícími kočovníky. Zvlášť výmluvné jsou v tom směru dvě okolnosti: zdá se, že nejstarší výpůjčky ze slovanštiny lze doložit

v jazyce Dáků, obyvatel dolního Dunaje na území dnešního Rumunska, a to již v prvním století našeho letopočtu. Výrazně se pak v nejstarší slovanštině projevují kontakty s germánskou gótštinou, což je výmluvné v tom směru, že někdy od prvních století našeho letopočtu seděli Gótové právě v Černomoří.

Tyto otázky nejsou jen ryze akademické povahy. Určují totiž do značné míry historicky významnou okolnost, odkud na naše území Slované přišli. Prozatím se počítalo s příchodem od severovýchodu, kde by „návštěvníci“ sledovali směrem k severu úpatí karpatského horského pásma a vhodnými průsmyky by pronikali do vnitrozemí střední Evropy, a tedy i k nám. Trubačevova teorie však nevylučuje, že k příchodu mohlo také dojít od jihovýchodu, nejspíše podél Dunaje, tedy obecně vzato nejprve přes jihozápadní Slovensko a nejjihnější Moravu a teprve pak směrem na sever a severozápad přes Českomoravskou vrchovinu do nitra horami uzavřených Čech.

Pokud se týče data příchodu nejstaršího slovansky hovořícího obyvatelstva do našich zemí, jde o problém, při jehož řešení již byly prolity sudy inkoustu, aniž by se došlo k jednoznačnějšímu závěru. Základní časové body jsou přitom jasné: ještě ve třicátých letech šestého století panují přinejmenším na Moravě germánští Langobardi, kteří se patrně ve své většině odebírají roku 568 ze Zaalpí do slunné Itálie. Již na konci 6. století pak se slovanskými vetřelci bojují voje bavorské a dvacátých a třicátých let sedmého století se již týká psaná zpráva uvádějící franského kupce Sama jako krále Slovanů (Winidů). Je tedy zřejmé, že k masovému vystřídání obyvatelstva (také českých zemí) muselo dojít někdy po roce 540 a nejspíše před rokem 600. Je otázka, do jaké míry to platí o jeho řídicích elitách. Více však asi tvrditi nemůžeme.

Jak si také můžeme představit příchod Slovanů do našich území, líčí velmi názorně Patrick Amory, když vypráví o příchodu Gótů do Itálie (viz okénko).

Amory 1997, str. 40–41:

Označení „Gótové“ se zprvu vztahovalo na vojsko, které přišlo do Itálie roku 489. Pravděpodobně jich nebylo mnoho, maximálně nejspíše 20 000 (třebaže všechna čísla jsou pouhé odhady), a v každém případě pouhý zlomek počtu obyvatelstva Itálie. Po cestě prováděla tato armáda nábor jak v Pannonii, tak i v Itálii. Pohltila zbytky vojska Odoakarova. Obsahovala i skupiny s „negótskými“ jmény, jako například Rugie či Gepidy. ...

Byl to pestrobarevný spolek. ...

Nemáme tušení, kolik civilistů si Theoderich přivedl s sebou: manželky, rodiny, tajemníky, jako onen Fókas řeckého jména, duchovní ariánské i katolické a otroky, jako v pozdně římských jednotkách.

BOHEMI

Podstatnou skutečností zůstává, že se odchodu Langobardů do Itálie účastnily skupiny obyvatelstva či spíše elity, které se samy nazývaly „Bohemi“. Tak máme nade vší pochybnost doloženo, že již před rokem 568 u nás bydlili vznešení a urození obyvatelé, kteří zvolili své jméno podle dávného pojmenování českých zemí⁵.

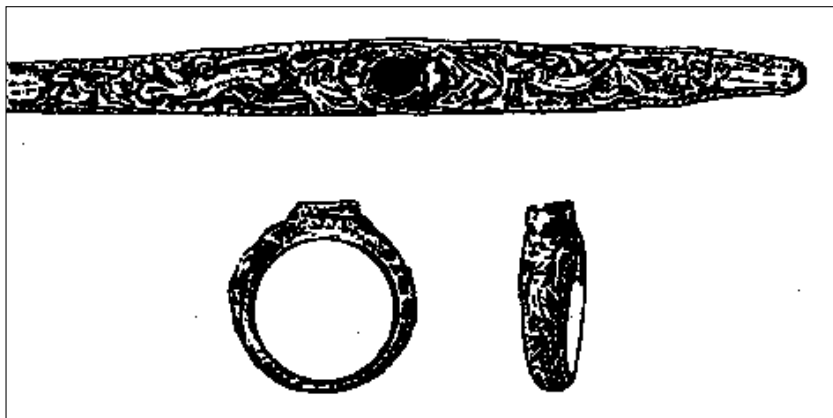
V dalším textu budu prepisovat jméno BOHEMI kapitálkami (velkými písmeny). Tohoto prostředku užívají filologové v případech, kdy sice znají význam určitého znaku či slova některého jazyka, nevědí však přesně, jak konkrétně se ten který znak či slovo v určité době četly. Krásným příkladem je tu moderní evropská zkratka „m“, která sice ve většině jazyků Evropy znamená délkovou míru jeden metr, konkrétně se však v každém jazyce čte odlišně. Nebo si vezměte čísla: všude tam, kde se užívá písma latinského, se číslice objevují ve stejné podobě, ale obyvatel Sicílie bude přirozeně dopravní značku s povolenou rychlostí 60 km číst nahlas zcela jinak než Fin, ačkoli budou mít oba před sebou pokyn silniční správy ve zcela stejné podobě.

Právě tak je tomu s názvem BOHEMI; víme, že se na našem území udržel nejméně pět set let, avšak netušíme, jaký konkrétní

obsah si pod tímto pojmem v 6.–7. století máme představovat. Velmi stručně řečeno – jedním z hlavních úkolů této knížky bude zjistit, kdy se BOHEMI stali Čechy.

Tito BOHEMI mohli vzniknout dvěma způsoby. Nedávno byl představen velmi přesvědčivý model vzniku národů raně středověké Evropy prostřednictvím etnicky pojmenovaných ozbrojených sborů římské armády⁶. Taková možnost by připadala v úvahu zejména vzhledem k tomu, co víme o markomanských vybrancích kolem královského manžela zbožné panovnice Fritigil, kteří posléze vstoupili do služebního poměru v římské armádě.

Druhou možností je setrvání některých příslušníků předslovanských elit a nositelů tohoto společensky, nikoli etnicky definovaného pojmenování, v českých zemích i po odchodu Langobardů. V takovém případě mohli označení „Bohemi“ přijmout členové kteréhokoli etnického uskupení, doloženého v okolí českých zemí v 5. a 6. století („Alamannus, Saxo, Toringus, Pannonius, Rugus, Sclavus, Nara, Sarmata, Datus, Ostrogothus, Francus, Burgundio, Dacus, Alanus“).

Zlatý prsten, nalezený na Hrádku v Čáslavi. Zhotoven v Itálii či Porýní někdy mezi koncem 6. a koncem 7. století, ztracen na Hrádku někdy v raném století devátém (Charvát 1997a, 24 obr. 1).

BOHEMI a římská armáda

Takové spojení se nám může zdát zarážející, až nemožné. Přesto má vysvětlující model, představený nedávno německými, rakouskými a americkými badateli, překvapující výhody. Podle tohoto modelu se vznik germánských států odehrál opakovaně podle následujícího scénáře:

1) U některé z germánských či spíše germánsky mluvících organizovaných skupin se objeví vůdce, který prokáže své vyšší velitelské kvality a organizační schopnosti.

2) Na základě takového prokázaného nadání přijme příslušný vůdce vysokou důstojnickou hodnost v římské armádě, která od 4. století přijímala cizí bojovníky a od počátku 5. století byly její jednotky organizovány na etnickém základě.

3) Přijav vysoké důstojenství v římských ozbrojených silách, prohlásí se dotyčný vůdce králem svého lidu.

4) Nyní již zbývá poslední krok ke konstituci prvotního státního celku: ke králi, jeho družině a jeho poddaným přitvoří mudrci v královské službě „mýtus o zrození“, v němž „lidu“ vysvětlí, jak sahají kořeny příslušného etnického tělesa do hlubokého dávnověku, k těm nejslavnějším a nejznámějším předkům, a jak má být hrd na to, že náleží k nejskvělejším projevům lidských dějin. U pozdně antických konfigurací tohoto druhu se legitimita nových vládců zhusta opírá o mytologii antickou; tak třeba raní Britové (totiž keltští obyvatelé Británie, zejména Velšané) odvozovali svůj původ od římského hrdiny Bruta.

Třebaže se tento model, formulovaný především na materiálu dějin Gótů, dočkal v některých bodech kritiky, představuje mimořádně přitažlivý explikační vzorec, který umožňuje pochopit a pojmově objasnit celou řadu skutečností, které z tradičních interpretačních schémat zpravidla vypadly.

V našem případě nám přirozeně ihned připadá na mysl příhoda s markomanským panovníkem neznámého jména, obvykle spojovaným s naším územím, s jeho chotí, zbožnou Fritigil, a jejich

družinou a poddanými, zachycený Paulinem, životopiscem svatého Ambrože Milánského, na konci 4. či počátku 5. století⁷. Královna Fritigil se doslechla o křesťanství a vyslala k milánskému biskupu Ambroži, který proslul především obrácením manicheisty Aurelia Augustina na křesťanskou víru, posly s žádostí o poučení o poselství Ježíše Krista. Svatý muž královně vlídně odpověděl a vybídl ji, aby k němu do Mediolana buď vyslala další poselstvo, nebo aby přijala učitele, kterého jí pošle, aby vyslechla podrobnější výklad. Žel, druhý posel nezastihl již Ambrože naživu a z celého záměru tak sešlo. Pro nás je důležité, že víme, že svatý Ambrož zesnul roku 397, což celý příběh datuje. Nato se bezejmenný choť Fritigilin, sama královna a jejich doprovod měli odebrat do římské provincie Pannonie, kde měli být pověřeni strážní službou na hranicích impéria.

V této souvislosti se přímo vnučuje myšlenka, že markomanský sbor vstoupil do římské armády kolektivně a byl mu udělen statut plnohodnotné bojové jednotky, nesoucí nejspíše etnické pojmenování skupiny – Marcomanni. Takových sborů známe celou řadu z popisu struktury civilních úřadů i ozbrojené obrany impéria, obsahujícího pojmenování a insignie všech římských armádních sborů, organizační strukturu ozbrojených sil včetně velitelství, podpůrných a zásobovacích útvarů i zvlášť vyčleněných jednotek (například pobřežní stráže), který se zachoval až po naše časy. Je znám pod jménem „Notitia dignitatum“ a byl složen někdy na počátku 5. století⁸. Notitia dignitatum prokazatelně obsahuje zmínku o jednotce zvané Marcomanni.

Další výzkum ukáže, jak doufám, zda se mezi sbory římské armády v ní zanesenými neobjevují také „Bohemi“. Vyskytnou-li se tam, bude zřejmé, že tento sbor se mohl stát „líhni“ či spíše výcvikovým střediskem nejen germánsky mluvících válečníků z oblastí, s nimiž byli Markomani 4. století ve styku. Pokud máme k dispozici bližší údaje o etnickém složení jednotek římské armády nesoucích pojmenování podle jednotlivých etnických skupin, objeví se nám před očima vždy překvapující národnostní pestrost. Tak v jednotkách pojmenovaných podle Skytů mohli snadno sloužit

Gótové, nebo sboru Herulů mohli velet důstojníci s latinskými jmény, jak to máme bohatě doloženo na římském vojenském hřbitově z konce 4. století v Concordii v dnešním Benátsku (Veneto). Zvláště tato lokalita ukazuje dobře „nacionalizační“ funkci římské armády, jejíž jednotky s oficiálními názvy, volenými zpravidla podle etnicity, musely působit jako „líhně“ raně středověkých národností. Nové skupiny se tu vytvářely v rámci všeobecně sdílené vojenské kultury pozdní antiky, se společným jazykem, společným „služebním řádem“, a „stavovskými“ zvyklostmi tmelícími původně různorodé kolektivy v akceschopná a soudržná společenská tělesa⁹.

Nelze pak vylučovat, že do vojenského sboru „Bohemů“ mohli nejprve proniknout, poté jej obsadit a nakonec ovládnout válečníci slovanského jazyka. Ti by pak přirozeně jako svůj organizační rámec přijali pojmenování jednotky, ve které společně sloužili v poli. V devadesátých letech dvacátého století se říkalo, že v řadách francouzské Cizinecké legie slouží tři čtvrtiny vojáků slovanského jazyka. „Čím víc se to mění, tím víc je to stejné.“

Pokud by se pak někteří z těchto „Bohemů“ vrátili na území, na němž pojmenování jednotky vzniklo, mohli je snadno přenést i na územní celek spravovaný jejich elitou.

BOHEMI a obyvatelstvo českých zemí

Je ovšem možné, že není třeba volit tak krkolomný způsob vysvětlení výskytu pojmenování BOHEMI. Mohla se jím prostě označovala elita řídící české země nebo alespoň jejich část někdy v době 5.–6. století, možná dokonce, že ještě před příchodem Langobardů nebo během něj jako jedna z langobardských skupin. Její etnický obsah by pak mohl být natolik různorodý, že její příslušníci mohli jako identifikační znak „utvořit“ tuto novou identitu a namísto označování po původu z kmenů, z nichž původně přišli, mohli vědomě zvolit pojmenování podle antického, či lépe

latinského názvu českých zemí (nebo Čech?) Boiohaemum – BOHEMI. Poslechněme, co praví nejstarší ruská Nestorova Kronika v případě prvního ruského státu devátého století: na dvoře jeho zakladatele, knížete Olega, „byli u něho Varazi a Slované, a ostatně nazvali se Rusy“¹⁰. Také zde se nová totožnost, vyjádřená jménem národa, volí jako vědomé odlišení od starých etnicit, které již neodpovídají společenským souřadnicím nově zakládaného státního ústředí.

Podobný případ zachycujeme už v době pozdně antické. Skupina sarmatských, tedy nejspíše z Černomoří příchozích, kmenů, která se v římské službě usadila na Dunaji, získala latinsko-keltské pojmenování Limigantes, odvozené pravděpodobně z latinského výrazu pro „hranici“ – *limes*.

Vytvoření „umělé“ identity by nasvědčovala pestrost analogií, kterou shledáváme pro nejpozdější germánsky orientovanou hmotnou kulturu raně středověkých Čech a Moravy. Díky úsilí generací badatelů dnes máme k dispozici již poměrně rozsáhlý vzorek předmětů pozdního 6. a raného 7. století, hledících svou povahou do krajů západně od našich dnešních hranic. Tyto nálezy poukazují do oblastí alamanských, bavorských, franských, ale i langobardských a napovídají, že germánsky hovořící obyvatelstvo našich tehdejších zemí udržovalo kontakty s velmi širokou oblastí střední Evropy – nejspíše proto, že odtamtud jeho jednotlivé skupiny samy pocházely¹¹. Vysvětlení tohoto jevu by pak daleko spíše vyhovovala představa nové totožnosti různorodého germánského obyvatelstva (či spíše jeho elit) na našem území, vyjádřená právě přijetím společného pojmenování BOHEMI. Za takových okolností by příchozí slovansky hovořící obyvatelstvo opět zcela přirozeně přijalo jednotku složenou z BOHEMI jako organizační rámec svého působení v nové vlasti. Elity slovanských příchozích by pak mezi vybranice skupiny BOHEMI vplynuly zcela přirozeně, a postupně a zcela nenásilně – pouze vahou demograficky příznivější situace, tedy vyšší plodnosti většího počtu obyvatelstva a tím i více talentovaných jedinců, kteří by odůvodněně zaujali svá místa v elitě – by se pak skupina BOHEMI zcela poslovanštila.

I zde máme pro takový explikační vzorec velmi názornou analogii. Dodali ji naši jižní sousedé, korutanští Slované, z nichž vzešli dnešní Slovinci. Slovansky hovořící příchozí do těchto alpských oblastí tam zastihli jak usedlé románské, tak i nově přibývší germánsky, například i (východo)gótsky, hovořící obyvatelstvo. V tomto prostředí se konstitovali jako vedoucí organizační složka nového územního útvaru, pro nějž zvolili pozdně antický, respektive latinský název tamního kraje, Caranta. Podle něho se nazvali Carantani (latinsky, dnes Korutanci). Zopakujme, že tento střechový pojem kryl nejen nejnověji příchozí skupiny slovanské, ale již nějaký čas usedlé obyvatelstvo germánské a také domácí skupiny románské či pořímské. K etnogenezi Korutanců tak nedošlo již na úrovni původní slovanské jednoty, ale až teprve v jejich nových sídlech v Podalpí¹². Příklad BOHEMI by mohl být ustavení „národnosti“ Korutanců přímo analogický.

Povšimněme si, že slovanský název nové „národnosti“ byl z krajového jména Caranta patrně utvořen slovanskou koncovkou -ané, označující kolektivy spjaté skutečností společného místa pobytu. O této koncovce ještě mnoho uslyšíme.

Asi nás nepřekvapí, že podobným způsobem popisuje moderní bádání vznik našich nejbližších jižních sousedů, Bavorů. Také oni měli povstat ve své nové domovině jako výsledek prostoupení prvků západ- i východogermánských, jakož i alamanských, ale i usedlých skupin římského obyvatelstva. Poprvé se v písemných pramenech objevují roku 551 a jejich vznik je tak časově velmi blízký průniku první slovanské vlny do krajů českých zemí. Někdy kolem roku 555 odevzdal Chlotachar (Lothar) I., franský král, langobardskou princeznu Walderad, vdovu po svém zesnulém prasnynovci Theudebaldovi a na krátký čas i svou vlastní choť, jako manželku panu Garibaldovi, „jednomu ze svých“ a vévodovi bavorskému. Moderní bádání spatřuje právě v tomto skutku konstituční akt bavorské národnosti, neboť Garibald pocházel z urozené rodiny Agilulfvců s konexemi do dobrých rodin Vizigótů, Svěvů, Franků, Burgundů a Latinců. Tím zřejmě merovejský vládce položil základ ke zrodu „národa“ Bavorů právě pod nadvládou Agilulfvců.

Bavoři s tím byli srozuměni a svolili k tomu, aby se pod Garibaldovým vedením konstitovali jako samostatná „etnická“ jednotka v rámci merovejské říše¹³. Skutečnost, že nic takového nevíme o českých BOHEMI, by pak mohla naznačovat, že onou dobou již pro merovejskou říši nebyli jako partneři zajímaví – například proto, že se Merovejcům již odcizili z důvodů převzetí slovanského jazyka.

BOHEMI a pověst o původu Čechů

Povězme v této chvíli několik slov o pověsti o příchodu Čechů do jejich dnešní domoviny. Pověst samu netřeba blíže uvádět; každý z nás ji zná od dětství, a navíc literatura, která jí byla věnována, je téměř nepřehledná, jak se může přesvědčit kdokoli, kdo nahlédne do poslední práce o tomto vyprávění, tak, jak je podal v nedávné době Dušan Třeštík¹⁴. Je tedy možné zaměřit se tu na aspekty, které mohou o povaze uskupení jménem BOHEMI vypovídat.

O praotci Čechovi a jeho příchodu do země nebude sporu; každý středověký národ musil začínat od prapředka, který propůjčil své jméno pospolitosti svých nástupců a následovníků. Některé detaily ovšem už v této chvíli upozorní, v jakém prostředí asi česká pověst vznikala a co kolem sebe neznámý tvůrce mýtu slyšel.

Česká pověst má totiž celou řadu styčných bodů se ságou o vzniku kmene Langobardů. Posuďte sami: Langobardi nemají praotce, ale pramáti, velebnou kněžnu Gambaru. Ta zrodí dva syny, kteří se stanou zakladateli dvou odnoží lidu Winnilů. A dále: když král Alboin roku 568 vstoupí se svým lidem do Itálie, nové vlasti Langobardů, vystoupí na vysokou horu, obhlídí kraj na všechny strany a pronese prorocké slovo o zemi, která se jeho následovníkům stane domovem¹⁵.

Mimořádné pozornosti si ovšem v této souvislosti zaslouží Čechův nástupce a otec slavných tří dcer, Krok. Tomu se budeme muset věnovat podrobněji. Není prázdného důvodu, proč by do-

tyčné tři dcery nemohl zplodit už sám praotec Čech. Musel tedy Krok zaujímat v české pověsti místo nepominutelné, a nebylo ho možno vypustit. Postava Kroka spojuje prostředí BOHEMI s dalším významným a důležitým kmenem – přesněji řečeno věkovou skupinou, „alle Männer“ – samých počátků středověké Evropy, Alamany. Crocus, kdysi panovník Alamanů, je historickou osobností doloženou na sklonku 3. a počátku 4. století. Víme o něm, že se jako důstojník římské armády – snad *tribunus scholae* (velitel palácové jednotky) – zasloužil o okamžik, kdy se v odlehlém místě na severní hranici římské Británie, zvaném Eboracum, prohlásil římským císařem Konstantin Veliký (306–337). Bylo dokonce vysloveno mínění, že pán Alamanů tuto událost nastrojil jako politickou manipulaci¹⁶.

Císař Konstantin odměňoval své věrné družiníky takovýmito prsteny s nápisem FIDEM CONSTANTINO (důvěru Konstantinovi). Obdržel jej také alamanský král Crocus, možná Krok ze Starých pověstí českých? (Fuchs 1997, 119).